

művészet elméletében.³ Vagyis Preston alapproblémája egy félreértésen alapszik, hiszen éppen a mitikus póz az, ami a modernitás egyik kifejezője. Tehát a „rég” is „új”. A köteten végigvonul a modernizmus vagy modernitás kissé leegyszerűsítő szemlélete (a szerző nem kíván állást foglalni a kívánatos terminológia kérdésében, de általában modernizmust használ). Ami nem „új”, azt olykor „antimodern”-nek nevezi, ezzel hallgatólagosan feltételezve az általa tárgyalt művészek tudatos szembe fordulását a „modern”-nel. Noha a recenzens nem szakértője az angol költészetnek, az Eliot-féle szimbolika megfeleltetése egy tudatos mitológiaépítéssel (123.) ugyancsak kényesnek tűnik, és pusztán az, ha valaki egy Apolló-képet használ egy versben, még nem teszi az illetőt antimodernné.

A kötet központi fogalma nem a „póz”, hanem a „szóló”. A „szóló” fogalmának képlékenysége teszi lehetővé, hogy a kora 20. századi amerikai és angol irodalmi kísérletekben képes kimutatni a testi pózkultúra hatását. A magyar irodalomtörténet számára számos termékeny analógia akadhat, például a főnemesi attitűdök a 19. század elején vagy az 1920-as évekből kicsiny magyar modern táncművészet és költészet összefüggése vagy El Kazovszkij testszínháza és költői köre az 1970-es és 1980-as években. A *modernizmus mítikus póza* a 300 illetve a *Trója* amerikai filmekre való utalásokkal fejeződik be és valóban, ezekkel akár kezdeni is lehetett volna a könyvet.

(Oxford UP, Oxford, 2011.)

Franco Moretti: *Distant Reading*

„Az irodalomtudomány nagy képrombolója” – harangozza be az elülső borítón Franco Moretti legújabb könyvét egy 2008-as idézet a *The Guardian*ből, és a hátlapon is hasonló idézetek sorjáznak („a közfigyelmet kiérdemlő irodalomtudós [...] az irodalomról való beszéd elszánt újragondolója”, „[módszerei] megváltoztathatják, ahogyan az irodalom történetét látjuk”, „A distant reading az irodalom tanulmányozásának erőteljes eszközének bizonyulhat”). Az idézetek a -hat/-het-ek ellenére is már-már gyanúsán lelkendezők, ám kétségtelenül tekintélyt parancsoló a megnevezett források listája: *The Guardian*, *Times Literary Supplement*, *Wired*, *New York Times*. És mindezek után a tanulmánygyűjtemény elnyerte az amerikai *National Book Critics Circle Awards* 2013. évi díját „Criticism” kategóriájában, amit korábban megkapott például Robert Darnton, Arthur C. Danto és Clifford Geertz is. A kritikusszervezet honlapján a könyv beharangozója az idézetekhez hasonlóan Moretti módszertani újítását hangsúlyozza: felejtjük el a szoros olvasást, ne azt akarjuk megtanulni, hogyan olvassunk – tanuljunk meg nem olvasni. Hogyan lehet mégis az irodalomról érvényes kijelentéseket tenni? A szövegekkel kapcsolatban keletkező adatok értelmezésével – hangzik a válasz.¹ A díj elnyerése utáni egyik első beszámoló szintén *Stanford Literary Lab* megalapítójaként mutatja be Morettit, aki szoftverek használatára, kvantitatív olvasatok létrehozására buzdít.²

Ha mindezeket fellelkesülve belevetjük magunkat a könyvbe, az elején csalódás ér: az első, a gyűjtemény egyébként legkorábbi, 1994-ben megjelent tanulmánya, a *Modern European Literature. A Geographical Sketch* a kötet terjedelméhez képest aránytalanul hosszú oldalakon keresztül érvel amellett, hogy az európai irodalom ugyan egységes, de műfaji sokszínűsége és változatossága (például a barokk kori dráma spanyol, angol, német, francia egymástól meglehetősen eltérő típusai) végső soron annak köszönhető, hogy földrajzilag (ennek következtében társadalmilag, gazdaságilag és politikailag) tagolt. A tétje ugyan e tanulmánynak is módszertani – új fajok akkor jönnek létre, ha más térbe kerülnek, állítja az evolúciós elmélet, és ebből indul ki Moretti –, de semmi köze ahhoz a kihíváshoz, amit az információs korszak, az információs társadalom támaszt a humán tudományokkal szemben, és amelyre a *distant reading*³ a beharangozók szerint valamiféle módszertani választ kínál. A könyv

¹ Anne TRUBEK, *Franco Moretti's „Distant Reading”*, *Critical Mass* 2014. március 6., <http://bookcritics.org/blog/archive/30-books-2013-anne-trubek-on-distant-reading>.

² Barbara HOFFERT, *The National Book Critics Circle Awards, Publishing Year 2013*, *Library Journals Review* 2014. március 17., <http://reviews.libraryjournal.com/2014/03/prepub/the-national-book-critics-circle-awards-publishing-year-2013>.

³ A *distant reading* fordításai: *távolságtartó olvasás, tágabb olvasat* vagy *távoli olvasás*. Előbbire: *A legbefolyásosabb viktoriánus regényíró*, *Nyelv és tudomány*. 2012. augusztus 21., <http://www.nyest.hu/hirek/>

³ RADNÓTI Sándor, „Jöjj és láss”. *A modern művészetfogalom keletkezése. Winckelmann és a következmények*, Atlantisz, Budapest, 2010.

indítása azért is meglepő, mert Moretti korábbi munkája, a 2005-ben megjelent *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for a Literary History* kifejezetten a *distant reading* jegyében fogant: az egyedi szövegtől eltávolodva olyan redukción és absztrakción eszközöket nyerünk – olvashatjuk az előszóban –, amelyek a tudás speciális, a konkrét szöveg realitása felől nem észlelhető formáját kínálják. A grafikonok, térképek és ágrajzok/törzsfajlódási fák segítségével olyan belső kapcsolatokat, struktúrákat tárhatunk fel, illetve olyan modelleket, törvényszerűségeket állapíthatunk meg, amelyek a szoros olvasás révén egyszerűen nem állnának rendelkezésünkre.

Moretti tanulmánygyűjteményének újdonsága a *Graphs, Maps, Trees*hez képest a *distant reading* fogalmának latens alakulástörténete – a folyamat megfigyelésére biztatják az olvasót a tanulmányok előtt olvasható pár oldalas reflexív visszatekintések. A *distant reading* eredetileg a világirodalom tanulmányozásának kontextusában, az összehasonlító irodalomtudomány módszertana kapcsán merült fel Franco Morettinél, ennek dokumentuma a tanulmánygyűjtemény második darabja, a 2000-ből származó *Conjectures on World Literature*. Mint a bevezetőben elárulja, Moretti ekkor a *Great Unread* problémája érdekelt, hogyan lehet valóban összehasonlító irodalomtudományt művelni, ha mondjuk a regényirodalmat tanulmányozva – Moretti eredeti kutatási területe – nyilvánvalóan nem lehet mindent elolvasni, sőt valójában még a kánon szövegeit is alig. Moretti ezért vezette be a *distant reading* fogalmát, amelynek a kvantitatív történettudomány az ihletője és eredeti formája a *serial reading* volt. Ez a tanulmány is módszertani érdekű tehát, azonban ez sem kifejezetten az információs társadalom felől kérdez rá a vizsgált anyagra: Moretti a gazdaságtörténetből ismert világgazdaság-elméletet teszi meg kiindulópontjának. Wallerstein elképzelése a világgazdaság kapitalista egysége mellett érvel, az egyes régiók azonban más-más szerepet töltenek be a rendszerben, a magban lévő gazdaságok uralják-kihasználják a periféria gazdaságait – és persze rá is szorulnak. Hogy mindezt a kulturális életre vonatkoztatva vizsgálhassa, Morettinek meg kellett találnia forrásait: az összehasonlító regénytörténet esetében ezek nem maguk az egyes szövegek, hanem az egyes nemzeti irodalmak regénytörténetéről szóló, egymástól függetlenül keletkezett értelmezések. A *distant reading* tehát egy olyan fogalom, amellyel Moretti a nagy mennyiségű adat beszerzését és értelmezését legitimálni tudja: elveszíti ugyan magát a szöveget, de megnyeri a szöveg alatti (témák, trópusok) és feletti szinteket (műfajok, rendszerek). Az egyes tanulmányok segítségével aztán a regények terjedésének, meghonosodásának korokon és kultúrákon átívelő törvényszerűségeit tárja fel.

A kötet első hat tanulmánya e két elméleti-módszertani irányzat alkalmazhatóságának kérdéseit vizsgálja olyan, részben már a 2005-ös könyvből ismert konkrét példák segítségével, mint a detektívtörténetek „evolúciója” az 1890-es években, vagy

a-legbefolyasosabb-viktorianus-regenyiro; PÉTER Róbert, *Digitális és módszertani fordulat a sajtókutatásban. A 17–18. századi magyar vonatkozású angol újságcikkek „távolságtartó olvasása”*, Aetas 2015/1. (megjelenés alatt) Utóbbira: Suman GUPTA, *Harry Potter – újraolvasva. A Harry Potter rajongói szövegek*, ford. BARÁTH Katalin, *Eszmélet* 87 (2010), 189. A harmadikra: David DAMROSCH, *Világirodalomtörténet felé*, ford. VADERNA Gábor, *It* 2014/3., 383. Köszönöm Péter Róbertnek, hogy megjelenés előtt használhattam tanulmányát, illetve hogy felhívta a figyelmem Moretti magyar recepciójára.

a hollywoodi filmipar 20. századi hegemoniájának története és természete. Az *Evolution, World-Systems, Weltliteratur* eredetileg 2005-ben megjelent tanulmánya az utolsó, amelyik kifejezetten a világgazdaság-elmélet és az evolúciós elmélet alkalmazhatóságának kérdéseit feszegeti. Végül arra a következtetésre jut, hogy jól kiegészítik egymást, mivel a 18. század előtt a világirodalom (az európai irodalom) egymástól kisebb-nagyobb mértékben elszigetelt irodalmak rendszere, amelynek sajátosságait az evolúciós elmélet képes magyarázni, a 18. század után viszont az uniformizált/uniformizálódó nemzetközi irodalmi piac jellemző, amelyet Wallerstein elméletének analógiájára a világirodalmi rendszer (*world literature system*) fogalmával lehet megragadni. A kötet utolsó négy, 2005 után született tanulmánya már nem foglalkozik az eredeti kérdésfelvetéssel, az összehasonlító irodalomtudomány lehetőségeivel, sem a korábban alkalmazott két elméleti rendszer összehangolásával, hanem maguk a kvantitatív vizsgálatok kerülnek a középpontba, amelyek a 2010-ben megalakuló, Moretti vezette *Stanford Literary Lab*bel intézményi formát is kapnak. E kvantitatív vizsgálatok azonban az elméleti keretre, illetve az elméleti keret hiányára nem reflektálnak, mivel ahogy Moretti fogalmaz, „az új típusú irodalmi archívumok általános elmélete csak lassan formálódik a digitális bölcsészettudomány világában”. (122.) Mindazonáltal még a hetedik és nyolcadik tanulmány (*The End of the Beginning. A Reply to Christopher Prendergast; The Novel. History and Theory*) sem tartalmaz konkrét vizsgálatokat, inkább magának a módszertannak a lehetőségei mellett érvel. A módszertan potenciáljának látványos igazolása az utolsó két, a kötet egynegyedét kitevő tanulmányra marad (*Style, Inc. Reflections on 7,000 Titles [British Novels, 1740–1850]; Network Theory, Plot Analysis*).

Mielőtt Moretti módszertanának egyik legfontosabb kérdésével szembenéznénk, érdemes egy pillanatra elidőzni a *distant reading* konkrét alkalmazásainál, valóban megváltoztathatják irodalomértésünk természetét? Példának lehetne hozni a *Style, Inc.* valóban szellemes elemzéseit száz év brit regénycímeiről, milyen trendek figyelhetők meg (szószám, grammatikai szerkezet, szemantikai mezők), ezek milyen más adatsorok változásával függhetnek ezek össze, milyen korrelációk figyelhetők meg az egyes regénytípusok esetén, vagy akár a *Network Theory, Plot Analysis* elgondolkodtató gráfjait a klasszikus nyugati és keleti regények gyökeresen eltérő szereplőstruktúrájáról, mindazonáltal itt a gyűjtemény első felében szereplő *The Slaughterhouse of Literature* detektívtörténet-értelmezését fogom röviden ismertetni. A 2000-ben megjelent tanulmány elméleti tétje, mint a felvezetőből kiderül, hogyan lehet az irodalom egészét vizsgálni, azaz a kánonon kívül rekedt, az irodalom mészárszékére küldött anyagot megszólítani. Nyilván nem lehet a szoros olvasás módszerével elolvasni mindet – állítja Moretti –, másfajta irodalomtörténeti módszerek kellene: statisztikák, mintavételezés, ágrajzok... A módszert a klasszikus detektívtörténetek könnyen megragadható és szakmai konszenzussal bíró elemein mutatja be. A konszenzus szerint a *whodunite* elengedhetetlen összetevője a „nyom” (*clue*), amely a bűnre-bűnösre utal, és amelyet az olvasó az éles szemű és eszű detektívvvel együtt akár maga is észrevehet, értelmezhet. Moretti azt vizsgálta tanítványaival, miként van jelen a *The Strand Magazine* bűnügyi történeteiben – itt jelentek meg a Sherlock Holmes-tör-

ténetek – 1891–1900 között a nyom. Egy egyszerű ágrajz készült: van vagy nincs nyom, ha van, szükséges-e vagy sem, ha szükséges, az olvasó számára is észlelhető-e, ha igen, dekódolható-e. Nem az a meglepő, hogy a harmadik szintre már kiesnek Doyle riválisai, hanem az, hogy itt már néhány Doyle-szöveg is elvérzik. Az ágrajz tehát nem azért érdekes, mert igazolja, hogy a Holmes-történetek kiemelkednek a kortársai közül, ezt a kánon is megmondja, hanem hogy úgy tűnik, maga Doyle sem jött rá, mit talált ki: a nyom és a nyom észlelésének, értelmezésének képessége történeteiben a főhős jelleméhez kapcsolódik, nem a történethez. De még ez is alig több mint adalék. Az elemzés főhőse – írja Moretti – maga az ágrajz, mivel kiindulópontot nyújt a bűnügyi történet századvégi fogalmának újragondolásához, megszólíthatóvá, láthatóvá teszi Doyle riválisainak szövegét, illetve bepillantást enged a korabeli olvasói elvárásokba: a bűnügyi történeteknek nem elengedhetetlen kelléke a nyom, illetve e funkciót az ún. szimptóma is betöltheti. Mindezt azért idéztem, mert szűkebb szakterületem, a klasszikus magyar irodalom kapcsán is fontos kérdéseket vet föl: a Mikszáth-szakirodalomban többen is foglalkoztak a bűnügyi történetek kérdésével Mikszáth Poe-fordításai, illetve a detektívtörténet-szüzsének az életműben való markáns jelenléte miatt, és kifejezetten hangsúlyozzák a racionális, ok-okozati összefüggések dekonstrukcióját Mikszáthnál. Moretti következtetései fényében viszont kérdéses, valóban része-e a korabeli magyarországi bűnügyitörténet-felfogásnak a racionalizáló magyarázat.

Persze ahhoz, hogy efféle vizsgálatokat végezhessünk, adatokra volna szükségünk, de egyelőre nem hogy, mondjuk, Beniczky Irma Új Regélő című *Regény- és beszélytárának* számaint nem dolgoztuk fel, de György Lajos pár száz tételes bibliográfiáján kívül nem áll rendelkezésünkre olyan átfogó regénykatalógus sem, amilyenre a *Style, Inc.* címelemzéseit építeni lehetett. Ezzel elérkeztünk az egyik legfontosabb kérdéshez, ti. honnan származik az elemzendő adat. Moretti is többször utal arra, hogy nehéz homogén adatforrást találni: a regénytörténeti tanulmányokból levont következtetések, magazinszámok gyorsolvasása nagyon kezdetleges és pontatlan adatkinyerő módszer, ahogy a szereplőhálózatok adatai is egyenként lettek preparálva. Ezért is meglepő, hogy Moretti a könyvben nem hivatkozik a digitális bölcsészettudomány változó szövegfogalmára, filológiai gyakorlatára, hiszen a *megjelölt, felcímkézett (marked-up)* szöveg többek között a szövegek feldolgozásának új útjait jelzi, mint például a szabványként működő TEI-n alapuló projektek.⁴ Persze létezik egy másik út is, a nyers szövegből automatikusan kinyerni az információkat: amint azt például a *Literary Lab* egyik projektje állítja, egy program ma már minden utólagos emberi beavatkozás nélkül meg tudja állapítani a szöveg lefuttatása után, hogy a *David Copperfield* műfaja egészen pontosan mi.⁵ De ezek a projektek még nem kerültek be a kötetbe.

(Verso, London – New York, 2013.)

⁴ TEI. Text Encoding Initiative, <http://www.tei-c.org/index.xml>. Ilyen projekt például *Women Writers Online*, <http://www.wwp.northeastern.edu/wwo>.

⁵ Sarah ALLISON és mások, *Quantitative Formalism. An Experiment*, Literary Lab. Pamphlet (1) 2011. január 15., <http://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet1.pdf>.

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN

A gondolkodás háborúi

2014, 328 oldal, 3125 Ft

A mai kor demokratikus intézményei többek közt azoknak a dilemmáknak az elfojtása árán tartják fenn (és ezzel persze bizonyos értelemben gyengítik) magukat, amelyek megvilágításához nem utolsósorban azok a gondolkodók és művészek járulhatnak hozzá, akik e dilemmák előzményeire nem a demokratikus-liberális keretek között kerestek megoldásokat. Akár úgy is lehetne fogalmazni, hogy az ilyen elfojtás bizonyos értelemben immunizálta magát ezekkel a dilemmákkal szemben, vagyis mintegy önmagán belül igyekezett neutralizálni olyan kérdéseket, amelyeket olykor éppen eme belső elszigeteltségük ruház fel

romboló erővel. Ezek közé tartozhat például erőszak és igazságosság viszonyának problematikája, a reprezentáció logikájának, a gazdasági szuverenitás formáinak, a biopolitika stratégiáinak vagy a művészi autonómia eszméjének számos fontos aspektusa, továbbá egyáltalán az a kérdés, hogy közelebb juttat-e a politika az ember – a politikai állat – megértéséhez. Már csak ezért is érdemes fontolóra venni, hogy miként is lehet – ahogyan Jacques Derrida fogalmazott – „igazságossággal válaszolni az igazságtalanságra”.

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetében tanít. Legutóbbi kötete a Ráció Kiadónál: *Tükörszínhátéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében* (2010).

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a kiadó szerkesztőségében: Ráció Kiadó • 1072 Budapest, Akácfa utca 20.
tel.: (1) 321-8023 • fax: (1) 321-4757 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu